

Communication as culture: Essays on media and society. Routledge, New York.

Deutsch K. W., 1963. *The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control*, Free Press of Glencoe, London.

Grachev M. N., 2004. *Politicheskaya kommunikatsiya: teoreticheskie kontseptsii, modeli, vektoryi razvitiya: Monografiya* [Political communication: theoretical concepts, models, vectors of development: The monograph], Prometey, M., viewed: http://grachev62.narod.ru/Grachev/n56_04mg.htm

Kostenko N., Ivanov V., 2003. *Dosvid kontent-analizu: Modeli ta praktiki: Monografiya* [Experience of content analysis: Models and practices: Monograph], Tsentr vilnoi presi, K.

Peskov D. N., 2002. 'Internet v rossiyskoy politike: utopiya i realnost' [Internet in Russian politics: Utopia and Reality], *Polis*, № 1, pp. 31–47.

Politologichnyi entsiklopedichnyi slovník [Encyclopedic Dictionary of Political Science] 2004, Ed by Yu. S. Shemshuchenka,

V. D. Babkina, V. P. Gorbatenka, Geneza, K.

Pye L., 1987. 'Political Communication', *The Blackwell Encyclopaedia of Political Institutions*, New York, Oxford.

Rheingold H., 2002. *Smart mobs: the next social revolution* / Howard Rheingold, Perseus Publishing, Cambridge, MA.

Rotar N., 2006. 'Politichna uchast gromadyan Ukraini v umovah e-demokratizatsii' [Political participation of Ukrainian citizens in e-democracy], *Politichnyi menezhment*, № 2 (17), pp. 78–92, viewed: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=56&c=1185>

Shvartsenberg R.-Zh., 1992. *Politicheskaya sotsiologiya* [Political Sociology]: V 3 ch., Ch. 1., Rossiyskaya akademiya upravleniya, M.

Sinne K., 1975. 'Communication: Mass Political Behavior', *Political Communication Issues and Strategies for Research: Vol.4*, Ed.: S.H. Chaffee, Sage Publications, Beverly Hills, Calif.

Надійшла до редколегії 17.05.2013

УДК 324:342.4(47+57-6)»713»

І. Ю. Осадчук

Львівський національний університет імені Івана Франка

КОНСТИТУЦІЙНІ РЕФЕРЕНДУМИ/КОНСТИТУЦІЙНІ РЕФОРМИ ЯК ЧИННИКИ ПРЕЗИДЕНЦІАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМ ІНСТИТУТІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ У КРАЇНАХ СНД

Проаналізовано поняття «система інститутів виконавчої влади», «президентіалізація системи інститутів виконавчої влади», «референдум», «конституційний референдум», «конституційна реформа». Визначено особливості конституційних референдумів/конституційних реформ в контексті президентіалізації систем інститутів виконавчої влади у країнах СНД.

Ключові слова: система інститутів виконавчої влади, президентіалізація системи інститутів виконавчої влади, референдум, конституційний референдум, конституційна реформа.

Дослідження інституту референдуму/конституційних реформ у країнах СНД³ сприяє більш об'єктивному розумінню особливостей розвитку політичних систем цих країн. Конституційні референдуми/конституційні реформи, що проводяться у країнах СНД, розглядаються цілим рядом дослідників (Dudnik; Pastuhov; Rudenko) [7; 23; 26] як інструменти збереження контролю за владою президентами; підвищення підконтрольності главам держав парламентів, систем інститутів виконавчої та судової влади. Ці інструменти часто виступають альтернативою демократичних форм участі громадян у політичному житті країн СНД. При цьому, не всі референдуми/конституційні реформи, проведені у зазначених країнах у пострадянський період були спрямовані на посилення позицій глав держав. Саме тому, важливим, на нашу думку, є аналіз і акцентування уваги на тих республіканських конституційних референдумах/конституційних реформах, які сприяли президентіалізації систем інститутів виконавчої влади (далі – СІВВ) країн СНД.

Об'єкт дослідження – конституційні референдуми/конституційні реформи у країнах СНД. Предмет – конституційні референдуми/конституційні реформи як чинники президентіалізації СІВВ у цих країнах. Метою дослідження є визначення особливостей конституційних референдумів/конституційних реформ в контексті президентіалізації СІВВ у країнах СНД. Для досягнення

поставленої мети нам необхідно розв'язати наступні завдання: по-перше визначити поняття «система інститутів виконавчої влади», «президентіалізація системи інститутів виконавчої влади», «референдум», «конституційний референдум», «конституційна реформа»; по-друге проаналізувати особливості конституційних референдумів/конституційних реформ у країнах СНД та їхній вплив на президентіалізацію СІВВ у цих країнах. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці П. Вебба (*The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*) [40], Р. Елгі (Elgie R.) [38], О. Зазнаєва (Zaznaev O., 2007; 2006b; 2006a) [8; 10; 11], Дж. Кейсона (Cason J.) [34], Т. Дж. Пауєра (Cason J.) [34], Т. Погонтке (*The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*) [40], Дж. Сарторі (Sartori Dzh., 2001) [29].

Референдум (від. лат. referendum – «те, що має бути повідомлене») – форма прямої демократії, всенародне голосування з приводу якогось державного законопроекту, адміністративного нормативного акту, конкретного питання загальнонаціонального значення, міжнародної угоди тощо. Поряд із парламентською процедурою референдум є інструментом законодавчого процесу. Оскільки рішення під час референдуму приймає весь народ, то сам референдум є виявом народного суверенітету. Референдуму притаманні

³ Сьогодні членами СНД є Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Росія, Таджикистан, Узбекистан. Колишніми членами СНД є Грузія (23 жовтня 1993 р. – 18 серпня 2009 р.) а Туркменістан (21 грудня 1991 р. – 26 серпня 2005 р.). Підкреслимо, що Туркменістан (з 26 серпня 2005 р.) та Україна (з 8 грудня 1991 р.) є державами-спостерігачами. Азербайджан, Білорусь, Вірменію, Грузію, Казахстан, Киргизстан, Молдову, Росію, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан та Україну аналізуємо з часу прийняття перших пострадянських конституцій. При цьому, Грузію ми аналізуємо до 2009 рр. (вихід країни зі складу СНД), Киргизстан – до 2010 р. (формування «Тимчасового уряду»), а Молдову до 2009 рр. (завершення президентства В. Вороніна).

Таблиця 1. Конституційні референдуми/конституційні реформи, які сприяли президенціалізації СІВВ у країнах СНД із президентською системою правління

Країна	Конституційні референдуми/конституційні реформи
Білорусь (1994-1996)	– 15 березня 1994 р. – прийнята Конституція Білорусі, що встановила президентську систему (Constitution of the Republic of Belarus, 1994) [35]; – референдум 14 травня 1995 р. – внесені зміни до конституції, які передбачають можливість «дострокового припинення повноважень Верховної Ради Президентом у випадках систематичного або грубого порушення Конституції» (Pastuhov M.) [23].
Грузія (1995-2004)	– 24 серпня 1995 р. – прийнята Конституція Грузії, що встановила президентську систему (формальна/конституційна президенціалізація) (The Constitution of Georgia of 24.08. 1995) [16].
Таджикистан (з 1994 р.)	– референдум 6 листопада 1994 р. – прийнята Конституція Таджикистану, що встановила президентську систему (формальна президенціалізація) (Constitution of the Republic of Tajikistan, 1994) [36]; – референдум 26 вересня 1999 р. (встановлення двопалатного парламенту замість однопалатного та збільшення президентського терміну з п'яти до семи років) (Rudenko V.) [26]; – референдум 22 червня 2003 р. – були внесені зміни, які дозволили президенту Е. Рахмону в 2006 р. в черговий раз балотуватися на посаду президента (Rudenko V.) [26].
Туркменістан (з 1992 р.)	– 18 травня 1992 р. – прийнята Конституція Туркменістану, що встановила президентську систему; – референдум 15 січня 1994 р. – повноваження президента С. Ніязова продовжені до 2002 р. на другий термін без проведення перевиборів у 1997 р. (Babaev O.; Rudenko V.) [2; 26]; – грудень 1999 р. – Народна Рада Туркменістану прийняла рішення про довічне президентство С. Ніязова (Rudenko V.) [26]; – серпень 2003 р. – Ніязов був обраний довічним головою Народної Ради (Babaev O.) [2].
Узбекистан (з 1992 р.)	– 8 грудня 1992 р. – прийнята Конституція Узбекистану (Saidov A.; Taksanov A.) [28; 31], що встановила президентську систему (формальна/конституційна президенціалізація); – референдум 26 березня 1995 р. – повноваження президента І. Карімова, всенародно обраного 29 грудня 1991 року, продовжені до 2000 р. (Rudenko V.) [26]; – референдум 27 лютого 2002 р. продовжив президентські повноваження з 5 до 7 років (Rudenko V.) [26].

Таблиця 2. Конституційні референдуми/конституційні реформи, які сприяли президенціалізації СІВВ у країнах СНД із напівпрезидентською системою правління

Країна	Конституційні референдуми/конституційні реформи
Азербайджан (з 1995 р.)	– референдум 12 листопада 1995 р. – прийнята Конституція Азербайджану (Gulaliev M.) [6], яка встановила президент-парламентаризм (формальна/конституційна президенціалізація); – референдум 24 серпня 2002 р. – схвалена норма, згідно з якою у разі дострокової відставки президента його повноваження переходять до прем'єр-міністра. Таким чином, фактично відбулася передача влади в спадок від Гейдара Алієва до його сина Ільхама Алієва (який згодом був обраний президентом) (Rudenko V.) [26]; – референдум 18 березня 2009 р. з Конституції був виключений пункт, який забороняє одній особі займати посаду президента більше двох разів поспіль (Referendum in Azerbaijan declared valid) [25].
Білорусь (з 1996 р.)	– референдум 24 листопада 1996 р. – прийнята нова редакція конституції із змінами та доповненнями, запропонованими Президентом О. Лукашенком (Pastuhov M.) [23]; – референдум 17 жовтня 2004 р. – О. Лукашенко отримав можливість брати участь у президентських виборах необмежену кількість разів (Belarusian referendum, 2004) [33].
Вірменія (1995-2005)	– референдум 5 липня 1995 р. – прийнята Конституція Вірменії, яка встановила президент-парламентаризм (формальна/конституційна президенціалізація) (The Constitution of Georgia of 24.08. 1995) [17].
Грузія (2004-2009)	– 2004 р. – конституційна реформа, що встановила президент-парламентаризм (формальна/конституційна президенціалізація).

Казахстан (з 1993 р.)	<ul style="list-style-type: none"> – 28 січня 1993 р. – прийнята Конституція Казахстану (Borisova E.) [4], що встановила президент-парламентаризм (формальна/конституційна президенціалізація); – референдум 29 квітня 1995 р. – президентські повноваження Н. Назарбаєва продовжено до 2000 р. (Dudnik O.) [7]; – референдум 30 серпня 1995 р. – прийняту нову Конституцію (встановила президент-парламентаризм), розроблену президентом і його командою (Borisova E.; Dudnik O.) [4; 7]; формальна/конституційна президенціалізація; – жовтень 1998 р. – термін повноважень президента збільшено до 7 років; знято верхню межу вікового цензу для кандидатів у президенти; обрання Президента стало можливим будь-якою кількістю виборців; за Президентом було закріплено право встановлювати правила і порядок призначення або «обрання» акимів (голів місцевих адміністрацій) (Dudnik O.) [7]; – 2000 р. – прийнятий закон «Про першого президента Казахстану», який фактично закріплював за Назарбаєвим президентські повноваження довічно (Dudnik O.) [7].
Киргизстан(з 1993 р.)	<ul style="list-style-type: none"> – 5 травня 1993 р. – прийнята Конституція Киргизстану (Azemkulova A.) [1], що встановила президент-парламентаризм (формальна/конституційна президенціалізація); – референдум 30 січня 1994 р. підтвердив повноваження президента А. Акаєва, обраного на підставі раніше діючої Конституції в 1991 р. (How to become eternal president. The current practice of using «the voice of God») [26]; – референдум 22 жовтня 1994 р. – схвалено використання інституту референдуму з метою «внесення змін до Конституції, законів та вирішення інших важливих питань політичного життя» (Kyrgyzstani constitutional referendum, 1994) [39]; – референдум 10 лютого 1996 р. – схвалено президентський проект Основного закону країни, який розширив повноваження президента в СІВВ; – референдум 17 жовтня 1998 р. – видалено право депутатів на зміну національного бюджету без узгодження з урядом (Azemkulova A.) [1]; – референдум 2 лютого 2003 р. – А. Акаєв отримав додатковий вотум довіри громадян і можливість залишатись на посаді до грудня 2005 р.; збільшено повноваження президента, зменшено повноваження парламенту, а також знижено роль Конституційного Суду (Azemkulova A.) [1]; – вересень 2007 р. – Конституційний Суд відмінив дві редакції Основного закону, прийнятих в листопаді і грудні 2006 р., країна повернулася до акаєвської Конституції.
Росія (1993-2008 рр.; з 2012 р.) ²	<ul style="list-style-type: none"> – 12 грудня 1993 р. – прийнята Конституція Російської Федерації (Sobjanin A. A., Suhodol'skij V. G.) [30], що встановила президент-парламентаризм (формальна/конституційна президенціалізація); – 2008 р. – термін повноважень президента збільшено до 6 років (Law of the Russian Federation dated 30 December 2008 № 6-FKZ «On the change in the term of office of the President of the Russian Federation and the State Duma») [14]. Вперше ця норма вступила в силу 4 березня 2012 р., коли відбулися президентські вибори.
Україна (1996-2004/2006; з 2010 р.) ³	<ul style="list-style-type: none"> – 28 червня 1996 р. – прийнята Конституція України (Constitution of Ukraine of 28.06.1996 № 254k/96-VR) [20], що встановила президент-парламентаризм (формальна/конституційна президенціалізація); – вересень 2010 р. – Конституційний Суд скасував закон 2004 р. про внесення змін до Конституції (Decision of the Constitutional Court divide in Ukraine from 30.09.2010 № 20-гп/2010) [27]. Президент В.Янукович відновив Конституцію 1996 р. (Constitution of Ukraine of 28.06.1996 № 254k/96-VR) [20] зі значними повноваженнями глави держави.

такі характеристики: безпосередня участь громадян у представленні власної позиції, право лише на один голос кожного виборця та визнання волі більшості за основу у процесі прийняття правових актів. Загальними вимогами щодо проведення референдумів є чітка фіксація проблематики, з якої вони проводяться. На всезагальний референдум виносяться питання, які мають суттєвий національний характер. Право участі у референдумах мають громадяни країни, які можуть брати участь у парламентських виборах (Shveda) [32]. Конституційний референдум – форма прямої демократії, коли на

всенародне голосування виносяться проект конституції або конституційні поправки. Конституційна реформа – зміни до Основного закону країни, що передбачають перетворення в механізмі функціонування політичної системи.

Зазначимо, що система інститутів виконавчої влади – сукупність, в якій усі складові частини (окремі інститути та їх структурні підрозділи) є взаємопов'язаними, створюють цілісність та водночас складають самостійні підсистеми, що мають своє спеціальне призначення (здійснення діяльності виконавчого та розпорядчого

⁴ У Росії після 2008 року змінилася ситуація щодо фактичної сили глави уряду: на практиці позиція прем'єр-міністра В. Путіна (прем'єр-міністр у 2008–2012 рр.) в СІВВ була сильнішою за президента Д. Медведева. Це дозволяє нам використовувати поняття «прем'єризація системи інститутів виконавчої влади», яке означає процес, що передбачає збільшення обсягу контрольованих прем'єр-міністром як «реальним» главою виконавчої влади ресурсів, підвищення ступеня його автономії, посилення інституційної спроможності прем'єр-міністра долати опір інших політичних акторів, закритість правлячої еліти та зменшення ролі партій у політичному процесі, зокрема при фактичному формуванні уряду.

⁵ В Україні формально у 2006–2010 рр. (фактично, у 2004–2010 рр.) функціонувала прем'єр-президентська система.

характеру), організаційну структуру і певну компетенцію для вирішення завдань і однорідних за своєю природою управлінських функцій. СІВВ у унітарних країнах СНД (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан та Україна) мають наступну структуру: вищий рівень інститутів (президент, уряд та кабінет міністрів), центральний (міністерства, державні комітети та інші відомства), місцеві інститути виконавчої влади (місцеві адміністрації). СІВВ у Російській Федерації має наступну структуру: а) федеральні інститути виконавчої влади; б) інститути виконавчої влади суб'єктів Федерації. Остання група найбільш різноманітна, оскільки включає до свого складу відповідні інститути республік, країв, областей, міст федерального значення, автономної області і автономних округів.

Опираючись на праці О. Зазнаєва (використовує поняття «президентіалізація» стосовно напівпрезидентських та парламентських систем), Дж. Кейсона та Т. Дж. Пауера (аналізують президентіалізацію в контексті президентських систем) президентіалізацію (англ. presidentialization) визначаємо як процес, при якому системи правління (президентські, парламентські та напівпрезидентські) стають більш президентськими на практиці, але при цьому, не змінюється їх формальна структура (формально залишаються президентськими, парламентськими, напівпрезидентськими). У свою чергу, президентіалізація СІВВ – процес, що передбачає збільшення обсягу контрольованих президентом як «реальним» главою виконавчої влади ресурсів, підвищення ступеня його автономії, посилення інституційної спроможності «реального» глави виконавчої влади долати опір інших політичних акторів, закритість правлячої еліти та зменшення ролі партій у політичному процесі, зокрема при фактичному формуванні уряду.

Важливим, на нашу думку, є аналіз тих конституційних референдумів/конституційних реформ, які сприяли президентіалізації СІВВ у країнах СНД із президентською системою правління (див. табл. 1)

Погоджуємося із дослідженням Дж. Сарторі, згідно з яким головними ознаками президентської форми/системи правління є: 1) обрання президента на загальних виборах; 2) протягом визначеного терміну президента не можна позбавити влади парламентським голосуванням (натомість є процедура імпичменту, яка передбачає залучення інших органів влади, як-от верховного суду); 3) президент особисто призначає главу або інших керівників уряду (Sartori 2001, p. 80) [29, с. 80].

Крім того, аналізуємо конституційні референдуми/конституційні реформи, які виступили чинниками президентіалізації СІВВ у країнах СНД із напівпрезидентською системою правління (див. табл. 2). Опираючись на дослідження Р. Елгі, напівпрезидентську форму/систему правління потрібно визначати як ситуацію, за якої всенародно обирають на визначений термін президента, який співіснує пліч-о-пліч з прем'єр-міністром і кабінетом, що відповідальні перед парламентом (Elgie) [38]. Це визначення не вимагає обговорення думки про те, наскільки могутнім повинен бути президент: повноваження президентів змінюються. Ми підтримуємо ідею, згідно з якою напівпрезидентське правління полягає в наявності комбінації безпосередньо обраного на фіксований термін президента і прем'єр-міністра, який відповідальний перед законодавчою владою.

Звертаємо увагу також на ті референдуми/конституційні реформи, які сприяли формальному посиленню парламентів в системах правління країн СНД: референдум 2005 р. у Вірменії; конституційна реформа 2007 р. в Казахстані; конституційні реформи в листопаді та грудні 2006 р. у Киргизстані; реформа 2000 р. у Молдові; конституційні зміни в березні 2007 р. та у квітні 2011 р. в Узбекистані; конституційна реформа 2004 р. в Україні, що вступила в силу 1 січня 2006 р.

У Вірменії на референдумі, що відбувся 27 листопада 2005 року, була прийнята нова редакція Конституції (формально була встановлена прем'єр-президентська система) (The Constitution of the Republic of Armenia 05.07.1995 (as amended from 27.11.2005)) [18]. У 2008 році президентом було обрано С. Саргсяна, а прем'єром став представник пропрезидентської Республіканської партії Т. Саркісян (фактично, позиція президента стала сильнішою за позицію прем'єр-міністра). Крім того, на президентських виборах, що відбулися 18 лютого 2013 р., Президент С. Саргсян був переобраний на новий термін, отримавши абсолютну більшість голосів у першому турі – 58,6 % (Elections of the President the Republic of Armenia, 2013) [37]. Конституційна реформа 2007 р. в Казахстані (The Law of the Republic of Kazakhstan on amendments and additions to the Constitution of the Republic of Kazakhstan on May 21, 2007) [12] сприяла формальному, а не реальному перерозподілу повноважень від Президента до парламенту, адже глава держави, взамін втрачених функцій, посилив свій контроль над вищим законодавчим органом країни (пропрезидентська Народно-демократична партія «Нур Отан» за результатами парламентських виборів 2007 р. отримала 98 місць із 107; ще 9 кандидатів, висунуті радою Асамблеї народів Казахстану, були обрані депутатами) (Elections of deputies of the Majilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, 2007) [5]. Зауважимо, що термін повноважень президента був зменшений до 5 років.

Під час президентства К. Бакієва у Киргизстані в листопаді та грудні 2006 р., після півторарічного протистояння між главою держави, парламентом і прем'єр-міністром, боротьби опозиції проти президента і уряду, що слідували за «революцією тюльпанів», парламент прийняв поправки до Конституції Киргизької Республіки, які змінили характер відносин в рамках трикутника «президент – уряд – парламент». У напівпрезидентській системі Киргизстану формально посилюється парламентський компонент. Проте вже у вересні 2007 р. згідно із рішенням Конституційного Суду країна повернулася до конституції в редакції, що діяла за президентства А. Акаєва (Zaznaev 2009, p. 127-128) [9, с. 127–128]. Конституція Молдови 1994 р. встановила прем'єр-президентську систему. 5 липня 2000 р. у Конституцію Молдови були внесені зміни, відповідно до яких введено парламентську форму правління. Після конституційної реформи президент обирається парламентом (The Constitution of the Republic of Moldova of 29.07.1994) [19]. За результатами парламентських виборів 2001 року 71 депутатський мандат із 101 здобула Компартия (Parliamentary elections in Moldova) [22]. Це стало відправною точкою виникнення молдавського феномена «конкурентно-авторитарної парламентської моделі». З одного боку, в республіці Молдова формально зберігалася парламентська система правління, існувала багатопартійність і свобода слова, президент був обмежений у своїй діяльності парламентом. З іншого боку – партійна більшість у парламенті забезпечила концентрацію в руках президента Вороніна всіх

формальних і неформальних механізмів прийняття рішень у державі (Poresku) [24]. Як вважає О. Макаркін, безумовним лідером країни у 2001–2009 роках залишався президент Володимир Воронін при лояльному йому парламенті і «технічних» прем'єр-міністрах (MakarKin) [21].

У березні 2007 р. Олій Мажліс (парламент) Узбекистану одностайно схвалив внесені президентом І. Карімовим поправки до Конституції і закон, спрямований на «посилення ролі політичних партій». Насправді політична реформа носила косметичний характер і не була спрямована на зміну позиції президента в державній системі і зміну ставлення влади до опозиції і партій. Фактично, виконавча влада залишилася цілком у руках президента, і за ним збереглися найсильніші повноваження (Zaznaev 2009, p. 126) [9, с. 126]. Крім того, була встановлена норма, згідно з якою, у разі триразового відхилення Олій Мажлісом (парламентом), поданої на затвердження президентом кандидатури прем'єр-міністра, глава держави розпускав парламент і призначав главу уряду самостійно. Очевидно, що в умовах підконтрольності парламенту главі держави, парламент не відхиляв, запропоновані президентом кандидатури на посаду прем'єра.

У квітні 2011 р. у Конституцію Узбекистану було введено інститут вотуму недовіри, при якому у разі виникнення суперечностей між прем'єр-міністром і Законодавчою палатою при отриманні не менше двох третин голосів від загального числа депутатів і сенаторів парламент може винести вотум недовіри прем'єр-міністру. У разі висловлення вотуму недовіри Президент приймає рішення про звільнення прем'єр-міністра з посади, що одночасно веде до відставки всього уряду. Нова кандидатура прем'єра для подання на розгляд і затвердження обома палатами парламенту пропонується Президентом після консультацій з усіма фракціями політичних партій, представлених у Законодавчій палаті. У разі дворазового відхилення Олій Мажлісом кандидатури на посаду прем'єра, Президент призначає виконуючого обов'язки прем'єр-міністра і розпускає Олій Мажліс (Law of the Republic of Uzbekistan of the Constitution (Articles 78, 80, 93, 96 and 98) from 18.04.2011) [13].

З метою подолання політичної кризи 8 грудня 2004 року Верховна Рада України ухвалила Закон № 2222-IV «Про внесення змін до Конституції України» (The Law of Ukraine № 2222-IV «On Amendments to the Constitution of Ukraine») [15] та (в пакеті до нього) про внесення змін до закону про вибори Президента (останні дозволили провести переголосування другого туру виборів Президента). Того ж дня Президент України Леонід Кучма підписав ці документи. При цьому закон «Про внесення змін до Конституції України» набув чинності з 1 січня 2006 року. Відповідно до цих змін Президент України вносив кандидатуру на посаду Прем'єр-міністра до Верховної Ради за пропозицією коаліції депутатських фракцій не пізніше, ніж на 15 день після отримання такої пропозиції. Голови місцевих державних адміністрацій призначалися і звільнялися з посади Президентом за поданням Кабінету Міністрів України. У здійсненні своїх повноважень вони були відповідальні перед Президентом і КМУ та підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня. Крім того, президент вносив до ВРУ подання про призначення Міністра оборони та Міністра закордонних справ (The Law of Ukraine № 2222-IV «On Amendments to the Constitution of Ukraine») [15]. Отже, в Україні

формально у 2006-2010 рр. (фактично, у 2004–2010 рр.) функціонувала прем'єр-президентська система.

У Грузії у 2004 р. запроваджено посаду прем'єр-міністра, парламент отримав право висловлювати недовіру уряду, а президент – розпускати парламент. При цьому, політична практика (президентство М. Саакашвілі), підтвердила визначальну роль президента в СІВВ країни. Зауважимо, що у Білорусі з 1996 р. встановлено напівпрезидентську систему, в якій повноваження президента є сильнішими, ніж у президентській системі, що функціонувала у 1994–1996 рр.

26 вересня 2008 р. у Туркменістані була проведена конституційна реформа, відповідно до якої кількісний склад депутатів парламенту збільшено до 125. Крім того, була ліквідована Народна Рада. Конституція у редакції 2008 р. не визначає Туркменістан як однопартійну державу (Berdyeva) [3]. Зауважимо, що парламентські вибори 2008–2009 рр. були першими виборами з часу здобуття країною незалежності, в яких брали участь і інші партії, окрім пропрезидентської Демократичної партії Туркменістану.

Таким чином, визначивши особливості конституційних референдумів/конституційних реформ у країнах СНД (див. табл. 1, 2), ми встановили, що ці особливості сприяли формальній/фактичній президентіалізації СІВВ на конкретних етапах розвитку систем правління цих країн. У подальших дослідженнях основною метою буде конкретизація етапів та рівнів, визначення інших основних чинників та інституційно-функціональних наслідків президентіалізації СІВВ у країнах СНД.

Бібліографічні посилання

1. Аземкулова А. Какая форма правления для Кыргызстана наиболее приемлемая? [Электронный ресурс] / А. Аземкулова – Режим доступа: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1272313740>
2. Бабаев О. Народ, Родина, Туркменбаши [Электронный ресурс] / О. Бабаев – Режим доступа: <http://www.erkin.net/internet/kaligula.html>
3. Бердыева А. Туркмения – новая конституция, новое Возрождение, старые проблемы. – [Электронный ресурс] / А. Бердыева, В. Волков – Режим доступа: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1222635840>
4. Борисова Е. Институт президентства в Казахстане. Анализ механизма власти. [Электронный ресурс] / Е. Борисова – Режим доступа: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1015232160>
5. Выборы депутатов Мажилиса Парламента Республики Казахстан, 2007 г. - [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://election.kz/portal/page?_pageid=73,473388
6. Гулалиев М. Политические реформы в Азербайджане (1989-2004 гг.). [Электронный ресурс] / М. Гулалиев – Режим доступа: http://www.idea.int/europe_cis/upload/gulaliev_rus_ed.pdf
7. Дуднік О. Роль Президента Казахстану в розбудові демократії азіатської моделі [Електронний ресурс] / О. Дуднік – Режим доступу: <http://do.znate.ru/docs/index-28023.htm>
8. Зазнаев О. Индексный анализ полупрезидентских государств Европы и постсоветского пространства / О. Зазнаев // Полис. – 2007. – № 2. – С. 146–164.
9. Зазнаев О. Парламентаризация в постсоветских странах / О. Зазнаев // Учен. зап. Казан. ун-та. Сер. Гуманит. науки. – 2009. – Т. 151, кн. 1. – С. 119–130.
10. Зазнаев О. Полупрезидентская система: теоретические и прикладные аспекты / О. И. Зазнаев. – Казань: Казанский государственный университет им. В. И. Ульянова-Ленина, 2006. – 374 с.
11. Зазнаев О. Президентіалізація полупрезидентської системи / О. Зазнаев // Вестник Новосибирского государственного университета. Т.2: Вып. 2. Новосибирск: Изд-во НГУ, 2006. – С. 62–68.

12. Закон Республики Казахстан о внесении изменений и дополнений в Конституцию Республики Казахстан от 21 мая 2007 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.zakon.kz/87556-zakon-respubliki-kazakhstan-ot-21-maja.html>
13. Закон Республики Узбекистан Конституции Республики Узбекистан (статьи 78, 80, 93, 96 и 98)» от 18.04.2011 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: [http://norma.uz/publish/doc/text62014_o_ynesenii_izmeneniy_i_dopolneniy_v_otdelynye_stati_konstitucii_respubliki_uzbekistan_\(stati_78_80_93_96_i_98\)](http://norma.uz/publish/doc/text62014_o_ynesenii_izmeneniy_i_dopolneniy_v_otdelynye_stati_konstitucii_respubliki_uzbekistan_(stati_78_80_93_96_i_98))
14. Закон Российской Федерации от 30 декабря 2008 г. № 6-ФКЗ «Об изменении срока полномочий Президента Российской Федерации и Государственной Думы». [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2008/12/31/konstituciya-propravki-dok.html>
15. Закон України № 2222-IV «Про внесення змін до Конституції України» [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2222-15>
16. Конституция Грузии от 24.08. 1995 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://worldconstitutions.ru/archives/130/3>
17. Конституция Республики Армения от 5.07.1995 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.gov.am/ufiles/file/Constitution/Constitution-hin.pdf>
18. Конституция Республики Армения 5.07.1995 г. (с изменениями от 27.11.2005г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.parliament.am/parliament.php?id=constitution&lang=gus>
19. Конституция Республики Молдова от 29.07.1994 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.president.md/const.php?lang=gus>
20. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>
21. Макаркин А. Постсоветское пространство: авторитаризм и компромиссы. - [Электронный ресурс] / А. Макаркин – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nz/2011/6/ma21.html>
22. Парламентские выборы в Молдавии [Электронный ресурс] – Режим доступа: [http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F...D0%B8_\(2001\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F...D0%B8_(2001))
23. Пастухов М. Развитие правовой системы Беларуси (до и после ноябрьского 1996 года референдума). [Электронный ресурс] / М. Пастухов – Режим доступа: <http://www.yabloko.ru/Themes/Belarus/belarus-28.html>
24. Попеску Н. Хрупкий плюрализм [Электронный ресурс] / Н. Попеску – Режим доступа: http://carnegieendowment.org/files/ProetContra_52_50-61.pdf
25. Референдум в Азербайджане признан состоявшимся [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://lenta.ru/news/2009/03/18/referendum1/>
26. Руденко В. Как стать вечным президентом. Современная практика использования «гласа божьего». [Электронный ресурс] / В. Руденко – Режим доступа: <http://www.politjournal.ru/index.php?action=Articles&issue=177&tek=6264&dirid=172>
27. Рішення Конституційного Суду України № 20-рп/2010 від 30.09.2010. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10>
28. Саидов А. Становление и развитие Конституции в Узбекистане [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.lex.uz/Pages/GetAct.aspx?lact_id=35869
29. Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія: Дослідження структур мотивів і результатів / Дж. Сарторі – К.: АртЕк, 2001. – 224 с.
30. Собянин А. А. Демократия, ограниченная фальсификациями: выборы и референдумы в России в 1991- 93 гг. [Электронный ресурс] / А. А. Собянин, В. Г. Суходольский – Режим доступа: <http://www.brights.ru/text/sob/Chapter17.htm>
31. Таксанов А. Узбекистан: специфика политической системы [Электронный ресурс] / А. Таксанов – Режим доступа: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1040593080>
32. Шведа Ю. Р. Партії та вибори: європейський досвід і українські реалії: Енциклопедичний словник. [Электронный ресурс] / Ю. Р. Шведа – Режим доступа: <http://www.lnu.edu.ua/78>
- faculty/Phil/Shweda_slovyk.htm
33. Belarusian referendum, 2004. [Electronic resources] – Access mode: http://en.wikipedia.org/wiki/Belarusian_referendum_2004
34. Cason J. Presidentialization, Pluralization, and the Rollback of Itamaraty: Explaining Change in Brazilian Foreign Policy Making in the Cardoso-Lula Era. [Electronic resources] | J Cason, T. J Power – Access mode: http://disciplinas.stoa.usp.br/pluginfile.php/42365/mod_resource/content/1/Presidentialization,%20Pluralization,%20and%20the%20Rollback%20of%20Itamaraty%20Explaining%20Change...Era.pdf
35. Constitution of the Republic of Belarus, 1994 [Electronic resources] – Access mode: http://www.servat.unibe.ch/icl/bo00000_.html
36. Constitution of the Republic of Tajikistan, 1994. [Electronic resources] – Access mode: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/unct/unpan003670.htm>
37. Elections of the President the Republic of Armenia, 2013. [Electronic resources] – Access mode: <http://www.elections.am/presidential/>
38. Elgie R. Varieties of Semi-Presidentialism and Their Impact on Nascent Democracies. [Electronic resources] / R. Elgie – Access mode: <http://www.tfd.org.tw/docs/dj0302/053-072-Elgie.pdf>
39. Kyrgyzstani constitutional referendum, 1994. [Electronic resources] – Access mode: http://en.wikipedia.org/wiki/Kyrgyzstani_constitutional_referendum_1994
40. The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies [Electronic resources] / Eds. T. Poguntke, P. Webb. – Access mode: <http://ebooksfreedownload.org/2011/07/the-presidentialization-of-politics-a-comparative-study-of-modern-democracies-comparative-politics.html>

Осадчук И. Ю. Конституционные референдумы / конституционные реформы как факторы президентализации систем институтов исполнительной власти в странах СНГ

Проанализированы понятия «система институтов исполнительной власти», «президентализация системы институтов исполнительной власти», «референдум», «конституционный референдум», «конституционная реформа». Определены особенности конституционных референдумов / конституционных реформ в контексте президентализации систем институтов исполнительной власти в странах СНГ.

Ключевые слова: система институтов исполнительной власти, президентализация системы институтов исполнительной власти, референдум, конституционный референдум, конституционная реформа.

Osadchuk I. Constitutional referendums/constitutional reforms as factors of presidentialization of the systems of executive power institutions in the CIS countries

Concepts of system of executive power institutions, presidentialization of system of executive power institutions, referendum, constitutional referendum, constitutional reform are analysed.

Research of institute of referendum / constitutional reform in the CIS countries promotes more objective understanding the features of the development of political systems in these countries.

The object of research are the constitutional referendums/constitutional reforms in the CIS countries. The subject of research are the constitutional referendums/constitutional reforms as factors of presidentialization of the systems of executive power institutions in these countries. The aim of the research is determining the features of constitutional referendums/constitutional reforms in the context of presidentialization of systems of executive power institutions in the CIS countries. Main tasks of research are: 1) to define concepts of system of executive power institutions, presidentialization of system of executive power institutions, referendum, constitutional referendum, constitutional reform; 2) to analyse features of constitutional referendums/constitutional reforms and impact of constitutional referendums/constitutional reforms on

presidentialization of system of executive power institutions in the CIS countries.

Determining features of constitutional referendums/ constitutional reforms in the CIS countries, we set that these features lead to presidentialization of the systems of executive power institutions at specific stages of the development of forms of government in these countries. In further studies, the main goal will be to specify the stages and levels, determine other factors, institutional and functional consequences of presidentialization of the systems of executive power institutions in the CIS countries.

Keywords: system of executive power institutions, presidentialization of system of executive power institutions, referendum, constitutional referendum, constitutional reform.

References

Azemkulova A. *Kakaja forma pravlenija dlja Kyrgyzstana naibolee priemlemaja?* [What form of government in Kyrgyzstan the most appropriate?], viewed: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1272313740>

Babaev O. *Narod, Rodina, Turkmenbashi* [People, Motherland, Turkmenbashi], viewed: <http://www.erkyn.net/internet/kaligula.html>
Belarusian referendum, 2004, viewed: http://en.wikipedia.org/wiki/Belarusian_referendum_2004

Berdyeva A. *Turkmenija – novaja konstitucija, novoe Vozrozhdenie, starje problemy* [Turkmenistan – a new constitution, a new Renaissance, old problems], viewed: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1222635840>

Borisova E. *Institut prezidentstva v Kazahstane. Analiz mehanizma vlasti* [The presidency in Kazakhstan. Analysis of the mechanism of power], viewed: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1015232160>

Cason J. *Presidentialization, Pluralization, and the Rollback of Itamaraty: Explaining Change in Brazilian Foreign Policy Making in the Cardoso-Lula Era*, viewed: http://disciplinas.stoa.usp.br/pluginfile.php/42365/mod_resource/content/1/Presidentialization,%20Pluralization,%20and%20the%20Rollback%20of%20Itamaraty%20Explaining%20Change...Era.pdf

Constitution of the Republic of Belarus, 1994, viewed: http://www.servat.unibe.ch/icl/bo00000_.html

Constitution of the Republic of Tajikistan, 1994, viewed: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan003670.htm>

Dudnik O. *Rol' Prezidenta Kazahstanu v rozbudovi demokratii aziats'koj modeli* [The role of the President of Kazakhstan in the development of the Asian model of democracy], viewed: <http://do.znate.ru/docs/index-28023.htm>

Elections of the President of the Republic of Armenia, 2013, viewed: <http://www.elections.am/presidential/>

Elgie R. *Varieties of Semi-Presidentialism and Their Impact on Nascent Democracies*, viewed: <http://www.tfd.org.tw/docs/dj0302/053-072-Elgie.pdf>

Gulaliev M. *Politicheskie reformy v Azerbajdzhane (1989–2004)*. [Political reforms in Azerbaijan (1989-2004 gg.)], viewed: http://www.idea.int/europe_cis/upload/gulaliev_rus_ed.pdf

Konstitucija Gruzii ot 24.08. 1995 g. [The Constitution of Georgia of 24.08. 1995], viewed: <http://worldconstitutions.ru/archives/130/3>

Konstitucija Respubliki Armenija 5.07.1995 g. (s izmenenijami ot 27.11.2005g.) [The Constitution of the Republic of Armenia 05.07.1995 (as amended from 27.11.2005)], viewed: <http://www.parliament.am/parliament.php?id=constitution&lang=rus>

Konstitucija Respubliki Armenija ot 5.07.1995 g. [The Constitution of Georgia of 24.08. 1995], viewed: http://www.gov.am/u_files/file/Constitution/Constitution-hin.pdf

Konstitucija Respubliki Moldova ot 29.07.1994 g. [The Constitution of the Republic of Moldova of 29.07.1994], viewed: <http://www.president.md/const.php?lang=rus>

Konstitucija Ukraїni vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. [Constitution of Ukraine of 28.06.1996 № 254k/96-VR.], viewed: <http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>
Kyrgyzstani constitutional referendum, 1994, viewed: http://en.wikipedia.org/wiki/Kyrgyzstani_constitutional_referendum_1994

Makarkin A. *Postsovetskoe prostranstvo: avtoritarizm i kompromissy* [Post-Soviet Space: authoritarianism and compromise], viewed: <http://magazines.russ.ru/nz/2011/6/ma21.html>

Parlamentskie vybory v Moldavii [Parliamentary elections in Moldova], viewed: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F...D0%B8_2001

Pastuhov M. *Razvitie pravovoj sistemy Belarusi (do i posle nojabr'skogo 1996 goda referendum)* [Development of the legal system of Belarus (before and after the November 1996 referendum)], viewed: <http://www.yabloko.ru/Themes/Belarus/belarus-28.html>

Popesku N. *Hrupkij pljuralizm* [Fragile pluralism], viewed: http://carnegieendowment.org/files/ProetContra_52_50-61.pdf

Referendum v Azerbajdzhane priznan sostojavshimsja [Referendum in Azerbaijan declared valid], viewed: <http://lenta.ru/news/2009/03/18/referendum1/>

Rudenko V. *Kak stat' vechnym prezidentom. Sovremennaja praktika ispol'zovanija «glasa bozh'ego»* [How to become eternal president. The current practice of using «the voice of God»], viewed: <http://www.politjournal.ru/index.php?action=Articles&issue=177&tek=6264&dirid=172>

Rishennja Konstitucijnogo Sudu Ukraїni № 20-rp/2010 vid 30.09.2010 [Decision of the Constitutional Court divide in Ukraine from 30.09.2010 № 20-rp/2010], viewed: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10>

Saidov A. *Stanovlenie i razvitie Konstitucii v Uzbekistane* [The formation and development of the Constitution of Uzbekistan], viewed: http://www.lex.uz/Pages/GetAct.aspx?lact_id=35869

Sartori Dzh., 2001. *Porivnjal'na konstitucijna inzhenerija: Doslidzhennja struktur motiviv i rezul'tativ* [Comparative constitutional engineering: Investigation of the structure of motives and results], ArtEk publ, K.

Shveda Ju. R. *Partii ta vibori: evropejs'kij dosvid i ukraїns'ki realii: Enciklopedichnij slovník* [Parties and Elections: European Experience and Ukrainian realities: Collegiate Dictionary], viewed: http://www.lnu.edu.ua/faculty/Phil/Shveda_slovnky.htm

Sobjanin A. A., Suhodol'skij V. G., *Demokratija, ogranichennaja fal'sifikacijami: vybory i referendumy v Rossii v 1991-93 gg.* [Democracy, limited fraud: Elections and referendums in Russia in 1991-93.], viewed: <http://www.hrighs.ru/text/sob/Chapter17.htm>

Taksanov A. *Uzbekistan: specifika politicheskoj sistemy* [Uzbekistan: specificity of the political system], viewed: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1040593080>

The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies, viewed: <http://ebooksfreedownload.org/2011/07/the-presidentialization-of-politics-a-comparative-study-of-modern-democracies-comparative-politics.html>

Vybory deputatov Mazhilisa Parlamenta Respubliki Kazahstan, 2007 g. [Elections of deputies of the Majilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, 2007], viewed: http://election.kz/portal/page?_pageid=73,473388

Zakon Respubliki Kazahstan o vnesenii izmenenij i dopolnenij v Konstituciju Respubliki Kazahstan ot 21 maja 2007 g. [The Law of the Republic of Kazakhstan on amendments and additions to the Constitution of the Republic of Kazakhstan on May 21, 2007], viewed: <http://www.zakon.kz/87556-zakon-respubliki-kazahstan-ot-21-maja.html>

Zakon Respubliki Uzbekistan Konstitucii Respubliki Uzbekistan (stat'i 78, 80, 93, 96 i 98) ot 18.04.2011 g. [Law of the Republic of Uzbekistan of the Constitution (Articles 78, 80, 93, 96 and 98) from 18.04.2011], viewed: [http://norma.uz/publish/doc/text62014_o_vnesenii_izmenenij_i_dopolnenij_v_otdelnye_stati_konstitucii_respubliki_uzbekistan_\(stati_78_80_93_96_i_98\)](http://norma.uz/publish/doc/text62014_o_vnesenii_izmenenij_i_dopolnenij_v_otdelnye_stati_konstitucii_respubliki_uzbekistan_(stati_78_80_93_96_i_98))

Zakon Rossijskoj Federacii ot 30 dekabrja 2008 g. № 6-FKZ «Ob izmenenii sroka polnomochij Prezidenta Rossijskoj Federacii i Gosudarstvennoj Dumy» [Law of the Russian Federation dated 30 December 2008 № 6-FKZ «On the change in the term of office of the President of the Russian Federation and the State Duma], viewed: <http://www.rg.ru/2008/12/31/konstitucia-popravki-dok.html>

Zakon Ukraїni № 2222-IV «Pro vnesennja zmin do Konstitucii Ukraїni» [The Law of Ukraine № 2222-IV «On Amendments to the Constitution of Ukraine»], viewed: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2222-15>

Zaznaev O., 2006a. 'Prezidentalizacija poluprezidentskoj systemy' [Prezidentialization of semi-presidential system], *Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo universiteta* [Bulletin of the Novosibirsk State University]. T.2: Vyp. 2. pp. 62–68. Izd-vo NGU, Novosibirsk.

Zaznaev O., 2006b. *Poluprezidentskaja sistema: teoreticheskie i prikladnye aspekty* [Semi-presidential system: theoretical and applied aspects], Kazanskij gosudarstvennyj universitet im. V. I. Ul'janova-Lenina [Kazan State University. V. I. Ulyanov-Lenin Kazan.], Kazan'.

Zaznaev O., 2007. 'Indeksnyj analiz poluprezidentskih gosudarstv Evropy i postsovetskogo prostranstva' [Index Analysis semipresidential of Europe and the former Soviet Union], *Polis*, № 2, pp. 146–164.

Zaznaev O., 2009. *Parlamentarizacija v postsovetskih stranah* [Parliamentarization in post-Soviet countries], *Uchen. zap. Kazan. un-ta. Ser. Gumanit. nauki* [Kasane. Univ. Ser. Humanitarian. Science], T. 151, kn. 1, pp. 119–130.

Надійшла до редколегії 18.05.2013

УДК 32-026.16

А. С. Панарін

Львівський національний університет імені Івана Франка

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

Проблематика політичної стабільності є однією з найважливіших дослідницьких проблем сучасної політичної науки. Проблема політичної стабільності не виникає сама по собі – тиск середовища, як внутрішнього так і зовнішнього, на політичну систему є тією умовою, яка примушує існуючу владу шукати нові способи та джерела стабілізації системи. Одним із найважливіших аспектів дослідження даної проблеми є визначення факторів, які впливають на формування політичної стабільності, та визначення їхньої ролі у стабілізації політичної системи. В даній роботі, на підставі аналізу досліджень західних вчених та політичної практики, зроблено спробу визначити особливості впливу легітимності, ефективності та інших факторів на рівень політичної стабільності.

Ключові слова: політична стабільність, фактори стабільності, легітимність, ефективність.

Згідно існуючих уявлень про сутнісні характеристики і параметри політичної стабільності, одним із найважливіших параметрів є стійкість політичних інститутів та їхня здатність ефективно вирішувати покладені на них обов'язки в рамках системи розподілу влад та повноважень, яка склалася всередині політичної системи держави. Політична стабільність визначається, як стан політичного життя суспільства, який характеризується стійким функціонуванням всіх політичних інститутів, та зв'язаний із збереженням та вдосконаленням структур, відповідно до зовнішніх та внутрішніх впливів, а також постійним, і достатньо високим рівнем підтримки владних структур з боку суспільства (Larín 2007) [1].

Кожна політична система, а відповідно і пануючий політичний режим, як інструмент вираження безпосередніх інтересів влади, намагається забезпечити максимально широку підтримку свого існування. В цьому полягає, певного роду, «інстинкт виживання» влади, іманентно властивий їй консервативний характер, запобігання глибоким змінам у суспільних структурах. Суспільні зміни такого характеру дуже рідко ініціюються владними інститутами і якщо відбуваються, то лише в силу жорсткої необхідності і в пошуках тої ж стабілізації положення існуючого режиму. Виходячи з цих положень, розповсюдженою є думка про те, що крім збереження і розширення впливу, ніяких цілей влада не переслідує. Але, говорячи про певний конкретний тип політичної системи, режиму, ми повинні в першу чергу звертати увагу, яким чином і в якій ситуації він функціонує, які методи та засоби використовуються і, найголовніше – які на даний момент завдання стоять перед режимом: зберегти інституційну базу і соціальні підвалини влади незмінними чи, з метою того ж збереження влади, реформувати їх відповідно до нових викликів об'єктивної реальності? Ризик самозбереження є однаково великим незважаючи, чи будуть проведені широкомасштабні реформи, чи курсом влади буде блокування будь-яких змін. Така дилема, рано чи пізно, постає перед кожним режимом, і її вирішення в кожному окремому випадку теж буде відрізнятися. Так, відомий американський вчений Д. Белл зауважив,

що формування стабільності набуватиме нових ознак в залежності від способу економічної діяльності в кожній країні окремо, і тому вона відрізняється своєю будовою, ідеологічними критеріями, методами дії політичної системи, де стабільність в даному випадку, «modus vivendi» внутрішнього життя країни (Bell 1996) [2].

Проблема політичної стабільності не виникає сама по собі – тиск середовища, як внутрішнього так і зовнішнього на політичну систему, є тією умовою, яка примушує існуючу владу шукати нові способи та джерела стабілізації системи. Одним із найважливіших, хоча і не єдиним фактором, на який прийнято звертати увагу – соціально-економічний розвиток. Імператив розвитку виступає на всіх етапах суспільного поступу умовою самозбереження влади. Якщо діюча влада не проводить, або протидіє необхідним соціально-економічним реформам, то наслідком таких дій є відсторонення владних сил з політичної арени країни, що в свою чергу, сильно дестабілізує політичну систему. Саме тому, імператив розвитку є абсолютним. Виходячи із вищезазначеного, можемо припустити, що стабільною буде та політична система, в якій діюча влада зможе мобілізувати та інтегрувати суспільство, стаючи на шлях соціально-економічних реформ.

Розглядаючи питання співвідношення між реформами та стабільністю, вищезазначений висновок ставлять під сумнів дослідники, які акцентують увагу на труднощах суспільного розвитку і звертають увагу на значну кількість випадків, коли швидкі темпи соціально-економічного росту сприяли відчутному послабленню рівня політичної стабільності системи і навіть детермінували падінню політичних режимів. Модернізація політичної системи у переважній більшості випадків дестабілізує наявні політичні структури. Справедливо з цього приводу зазначив С. Хантінгтон говорячи, що сучасності необхідна стабільність, але осучаснення (модернізаційні процеси) породжують нестабільність.

На думку С. Хантінгтона, в умовах модернізації, забезпечення стабільності політичної системи прямо пов'язано із обмеженням ролі участі мас в політичних процесах, яке у протилежному випадку підірве